

Manner and frequency of using the park heritage on the example of the Ilidža Spa Park

Način i učestalost korištenja parkovske baštine na primjeru Banjskog parka Ilidža

Dino Hadžidervišagić^{1,*}, Jasna Avdić²

¹ Šumarski fakultet, Univerzitet u Sarajevu, Bosna i Hercegovina

² Poljoprivredno-prehrambeni fakultet, Univerzitet u Sarajevu, Bosna i Hercegovina

ABSTRACT

This paper presents manner and frequency of using park heritage on the example of Ilidža Spa Park. The aim of the research is to determine the attitudes of visitors to the Spa Park about the manner and frequency of using the park heritage, as well as the possibility of restoring some historical elements. The research was conducted through a questionnaire, quantitative type, in the period from August 23, 2017, to September 29, 2017. The total number of respondents is 246, of which 56.1% are female and 43.9% are male. As the best-rated contents (grade very good) the majority of respondents state the availability (37%) and quality of greenery (20.3%) while the worst-rated (grade very poor) cultural contents (6.5%). Most respondents have a positive attitude towards restoring the original appearance of some parts of the park (70.7%) as well as for restoring the historical elements - pavilions and old benches (72.8%). The park needs to be legally protected as a park heritage, ie a cultural and historical heritage with unchanged boundaries and a large part of the historical matrix. It needs to be renovated with the allocation of larger financial resources for maintenance and protection. The results of this research will expand the existing knowledge about the satisfaction of visitors to the Ilidža Spa Park, and contribute to experts to solve problems in finding the possibility of applying methods of restoration and restoring the original appearance of this historic park.

Key words: *manner, frequency, historical park, heritage, survey questionnaire, Ilidža*

INTRODUCTION – Uvod

Banjski park Ilidža kod Sarajeva je izgrađen između 1892. i 1895. godine tokom perioda austrougarske vladavine u Bosni i Hercegovini i imao je karakteristike historicističke vrtne umjetnosti kasnog XIX vijeka. U periodu od 1878. do 1918. godine izgrađeni su i uređeni termalno kupalište, kompleks hotela i niz privatnih vila,

a Ilidža je postala značajna i kao kulturno-zabavno sastajalište, poznato po termalnim izvorištima. Prilikom izgradnje parka sve biljne vrste većinom su sađene u svom tipskom obliku, bez korištenja ukrasnih formi, a nakon Drugog svjetskog rata, pri obnovi banjskog parka, sađeni su i kultivari ali u malom broju primjeraka (Ljujić-Mijatović i Avdić, 2002). Inventarizacija dendroflora Banjskog parka Ilidža odnosno zastupljenost taksona,

* Corresponding author: Dino Hadžidervišagić; Faculty of Forestry, University of Sarajevo, Zagrebačka 20, 71000 Sarajevo, Bosnia and Herzegovina; e-mail address: d.hadzidervisagic@sfsa.unsa.ba

geografsko porijeklo i brojnost predstavljena je u radu Bašića i dr. (2019) dok Hadžidervišagić i Čabaravdić (2021) analiziraju važnost i strukturnu raznolikost stabala u historijskom parku. Kao i ostale zelene površine grada i Kantona Sarajevo, banjski park je djelomično izgubio svoju funkcionalnu i estetsku vrijednost, čemu je značajno doprinijelo uništavanje tokom ratnih dešavanja od 1992. do 1995. godine, zatim kasnije lošije održavanje, kao i neplanska sadnja biljnog materijala.

Sociološki aspekti parkova u Sarajevu prezentirani su u istraživanjima Hadžidervišagića (2011) dok su za "Vrelo Bosne" prikazani u istraživanjima Brajić (2011). Također, Hadžidervišagić (2018) analizira i koncept razvoja historijskog parka na Ilidži, pri čemu daje pejzažno-arhitektonsku i historijsku analizu uz inventarizaciju dendroflora. Analizu i obnovu vrtno-arhitektonskih elemenata historijskog parka su prezentovali Hadžidervišagić i Krstić (2019). Mešić i dr. (2017) istražuju zaštitu parkovske baštine na primjeru gradskog parka "Zrinjevac" u Mostaru.

Analizu estetske, rekreativne i socijalne uloge zelenih prostora grada Šibenika i Nacionalnog parka Krka koji percipira kao prirodna baština i turistička atrakcija su prikazali Stanić i Buzov (2014). Mišetić (1997) analizira socijalnu ulogu Rive u Splitu, pri čemu je posmatrana kao kompleksan urbani prostor koji određuje i definira niz komponenata. Analiza je temeljena na uvažavanju više aspekata tog prostora, kao što su arhitektonsko-urbanistička, kulturno-historijska, ekonomska, simbolička i socijalna dimenzija. Istraživanje socioloških aspekata parka Maksimir prezentuju Vitasović Kosić i Aničić (2005), te navode da je Maksimir izgubio na kvaliteti svojih sadržaja, na estetskim aspektima i edukacionoj funkciji, kao i da li je trenutno stanje parka dovoljno za zadovoljavanje društvenih potreba. Brojni radovi vezani su uz značaj parkova na ljudsko zdravlje, sportsko-rekreativne aktivnosti na ambijentalnim prostorima i njihove dobrobiti na psihofizičko stanje čovjeka (Cooper i Barnes, 1999; Frumkin, 2001; Catlin, 2003; Davis, 2003; Godbey i Mowen, 2010; Anderson, 2011; Adevi i Lieberg, 2012; Berman i dr. 2012; Knez i dr. 2013). Gabrieli i Wilson (2010) u istraživanjima Royal parkova u Londonu prikazuju važnost privlačnih faktora kao što su: održavanje parkova, lakoća pristupa, kvalitet okoliša, mir i tišina za posjetioce, a koji su uslovljeni razlozima njihovog dolaska: šetnja, svjež zrak, boravak u miru i tišini, rekreacija sa djecom, trčanje, vožnja biciklom i sl.

Cilj ovog istraživanja bio je utvrditi: (A) način i učestalost korištenja parkovske baštine na primjeru Banjskog parka Ilidža i (B) stav korisnika odnosno javnosti prema vraćanju nekih historijskih elemenata kao što su mali

vrtno-arhitektonski elementi – paviljoni, stare klupe i sl.

Rezultati ovog istraživanja mogli bi pomoći u planiranju mjera zaštite i vraćanja izvornog izgleda historijskog parka u cilju unapređenja i održivosti parka, kao i boljeg ostvarenja socioloških funkcija parka, te proširenju postojećih spoznaja o načinu i učestalosti korištenja parkovske baštine u BiH.

MATERIAL AND METHODS – Materijal i metode

Područje istraživanja u ovom radu je historijski Banjski park Ilidža, formiran za vrijeme austrougarske uprave u BiH. Park je smješten u blizini grada Sarajeva, na lijevoj obali rijeke Željeznice (slika 1), ima ukupnu površinu od 16,5 ha i nadmorsku visinu između 499 i 508 metara. Hrasničkom cestom je ograničen sa sjeverne i istočne strane, a tačnu granicu parka čine Banjska ulica i staza uz arheološke iskopine iz rimskog perioda koja se nastavlja do fijakerskog stajališta na zapadu. Na jugozapadnoj strani park je ograničen Ulicom VI viteške brigade. U parku počinje Velika aleja kojom je povezan sa Spomenikom prirode Vrelo Bosne, u podnožju planine Igman.

Prema podacima Federalnog hidrometeorološkog zavoda BiH prikupljenih na meteorološkoj stanici Butmir, za period 2001-2011. godine, prosječna godišnja temperatura iznosi 10,0 °C. Najtopliji je mjesec juli (20,2 °C) i august (19,9 °C), dok je najhladniji mjesec januar (-0,6 °C). Prosječna godišnja količina padavina iznosi 800 L/m², najviše u septembru i novembru, a najmanje u julu i februaru.

Slika 1. Orto-foto snimak istraživanog područja (izvor: Google Earth, 2017)

Figure 1. Orto-photo image of the study area (source: Google Earth, 2017)

Metodom ankete provedeno je istraživanje kvantitativnog tipa u periodu od 23.08.2017. do 29.09.2017. godine s ciljem utvrđivanja načina i učestalosti korištenja

Banjskog parka Ilidža koji su operacionalizovani kroz sociološko-demografsku strukturu ispitanika, stav ispitanika prema pojedinim sadržajima-aspektima, stav ispitanika prema vraćanju nekih historijskih elemenata i informacije o obrascu posjeta ispitanika.

U istraživanju je primijenjen kombinovani uzorak odnosno anketirane su osobe koje su zatečene u parku i koje tu obično dolaze, a potom su birane nasumično. Prilikom prikupljanja podataka metodom anketiranja poštovan je etički kodeks dobrovoljnosti i anonimnosti ispitanika, kao i nepristrasnost istraživača (De Vaus, 2002), a vođeno je računa i o ravnomjernom anketiranju radnim danima i vikendom, zatim u različito doba dana, kao i u različitim vremenskim uslovima (sunčano vrijeme, oblačno i sl.).

Dobiveni podaci su prikazani osnovnom statističkom metodom deskriptivne statistike u svrhu jasnijeg i boljeg razumijevanja, kao i donošenja odgovarajućih zaključaka.

RESULTS – Rezultati

U Banjskom parku Ilidža ukupno je anketirano 246 ispitanika što je prikazano kroz sociološko-demografsku strukturu. Utvrđivanje sociološko-demografskih karakteristika ispitanika je jedna od osnovnih pretpostavki za razumijevanje zahtjeva posjetilaca i obrazaca ponašanja tokom njihove posjete.

Spolna struktura ispitanika iznosi 56,1% ženskih i 43,9% muških ispitanika (slika 2).

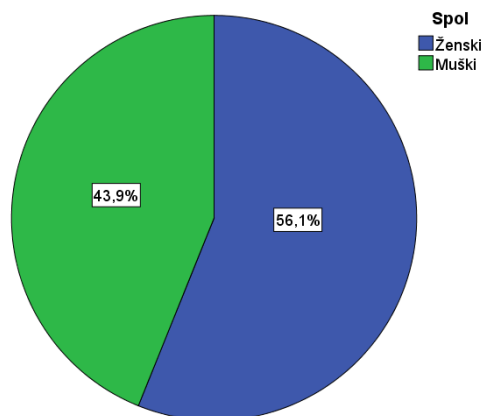
Iz obrazovne strukture anketiranih ispitanika je konstatovano da je najveći procent ispitanika sa srednjom stručnom spremom (48,4%), a najmanji procent sa osnovnom stručnom spremom (5,3%), dok 2,4% ispitanika nije htjelo odgovoriti na ovo pitanje (slika 3).

Istraživanjem starosne dobi ispitanika je konstatovano da najveći broj ispitanika pripada kategoriji posjetilaca 25-34 godine (26%), a najmanji kategoriji 75 i više godina života (1,6%), dok 0,4% ispitanika nije htjelo odgovoriti na ovo pitanje (slika 4).

U odnosu na zanimanje ispitanika konstatovano je da skoro polovina ispitanika banjskog parka pripada kategoriji uposlenika (48%), a najmanji broj pripada kategoriji turista (0,8%). Visok procent odgovora od 17,1% ispitanici su dali za kategoriju ostalo u anketnom upitniku (slika 5).

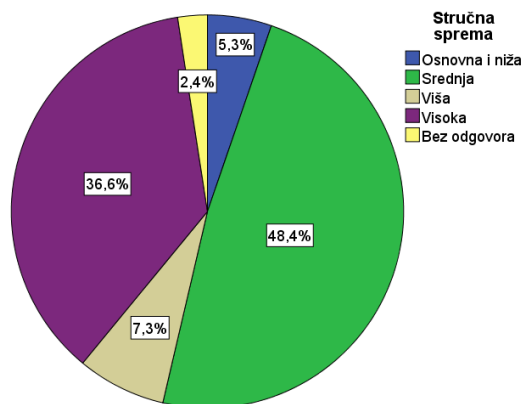
Iz podataka o mjestu prebivališta najveći broj ispitanika (62,6%) je sa područja općine Ilidža, dok je najmanji broj ispitanika sa područja Ilijaša (0,4%), Vogošće (0,8%) i Hadžića (2%; slika 6). Posjetilaca iz drugih gradova u BiH koji dolaze u banjski park je 5,3%.

Obzirom na **bračno stanje**, najveći broj ispitanika koji posjećuju banjski park nije u braku (45,9%). Međutim, ispitanici koji su u braku (41,1%) u park dolaze sa porodicom. Najmanji procent odgovora (2,8%) se odnosi na ispitanike koji nisu htjeli odgovoriti na ovo pitanje (slika 7).

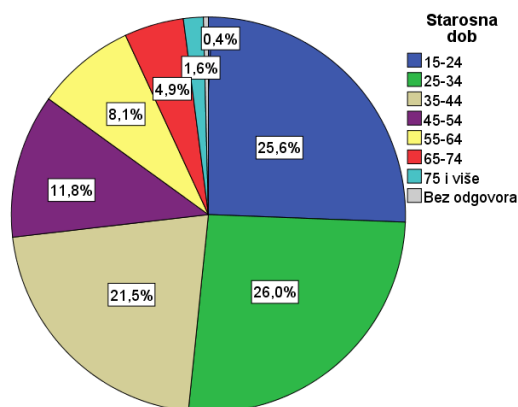
Slika 2. Spolna struktura ispitanika

Figure 2. Gender structure of respondents

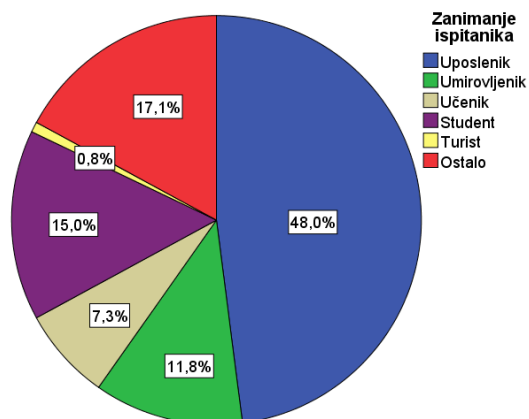
Slika 3. Obrazovna struktura ispitanika

Figure 3. Educational structure of respondents

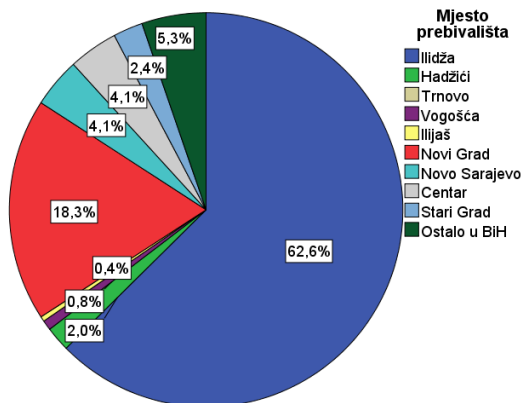
Slika 4. Starosna struktura ispitanika

Figure 4. Age structure of respondents

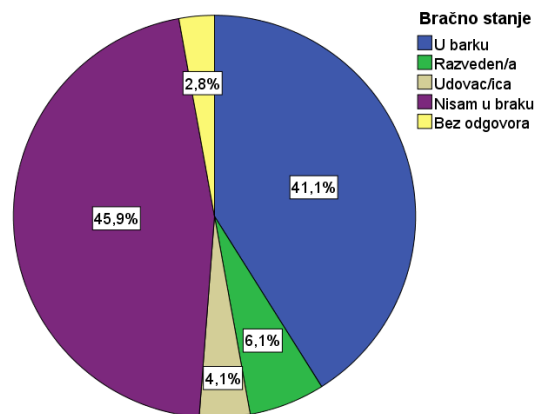
Slika 5. Zanimanje ispitanika

Figure 5. Occupation of respondents

Slika 6. Mjesto prebivališta ispitanika

Figure 6. Place of residence of the respondents

Slika 7. Bračno stanje ispitanika

Figure 7. Marital status of the respondents

Radi jednostavnijeg pregleda u tabeli I je prikazana raspodjela odgovora za sve istraživane sadržaje/aspekte Banjskog parka Ilidža.

Kao najbolje ocijenjeni aspekt banjskog parka (ocjena vrlo dobar) većina ispitanika je navela aspekt dostupnosti (37%) dok su kao najlošiji aspekt (ocjena vrlo loš) ispitanici naveli kulturne sadržaje (6,5%). Od ukupnog broja ispitanika, najveći procent odgovora ispitanici su naveli za aspekt kvaliteta zelenila (50%) dok su najmanji procent odgovora naveli za aspekt dostupnosti (0,4%).

Posebno važan set pitanja koji je proveden anketnim istraživanjem je vezan za stavove ispitanika prema vraćanju izvornog izgleda nekih dijelova parka, kao i na vraćanje pojedinih historijskih elemenata koji su postojali u parku (paviljoni, klupe i dr.).

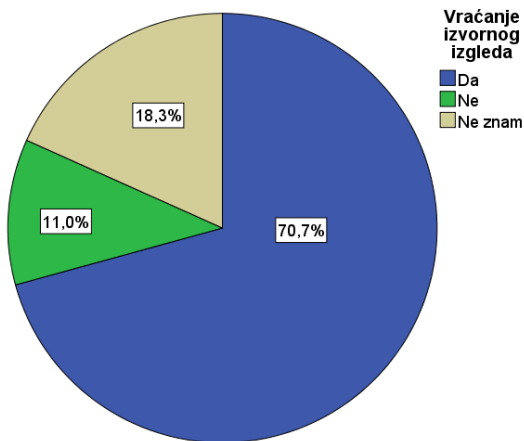
Tabela I. Raspodjele odgovora za istraživane sadržaje/aspekte Banjskog parka Ilidža

Table I. Distributions of answers for the researched contents/aspects of the Ilidža Spa park

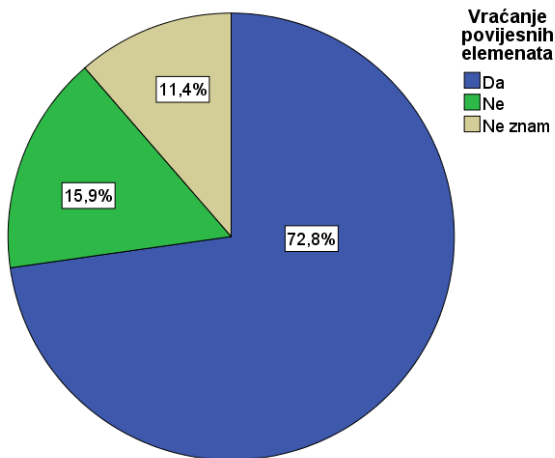
Sadržaj/aspekt Content/aspect	Procent raspodjele odgovora (%) Percentage of response distribution (%)				
	Vrlo dobro Very good	Dobro Good	Osrednje Moderately	Loše Bad	Vrlo loše Very bad
Kulturni sadržaji Cultural contents	13,4	24	36,2	19,9	6,5
Čistoća Cleanliness	8,1	26,8	37,8	22	5,3
Infrastruktura Infrastructure	3,7	23,2	37,4	30,1	5,7
Parkovski mobilijar Park furniture	11	30,5	37	19,9	1,6
Dostupnost Availability	37	45,1	15	2,4	0,4
Kvalitet zelenila Quality of greenery	20,3	50	22	6,5	1,2
Opći izgled parka General appearance of park	18,7	43,5	33,3	3,7	0,8

Većina ispitanika (70,7%) je stava da nekim dijelovima parka treba vratiti izvorni izgled. Negativan stav ima 11% ispitanika dok 18,3% ispitanika ne zna treba li nekim dijelovima parka vratiti izvorni izgled (slika 8).

Stav većine ispitanika (72,8%) je pozitivan u odnosu na vraćanje nekih historijskih elemenata – paviljona, starih klupa i dr. Od ukupnog broja ispitanika njih 15,9% smatra da ne treba vraćati historijske elemente, dok 11,4% ispitanika ne zna da li treba vratiti neke historijske elemente u banjski park (slika 9).

Slika 8. Stav ispitanika prema vraćanju
Figure 8. The attitude of the respondents

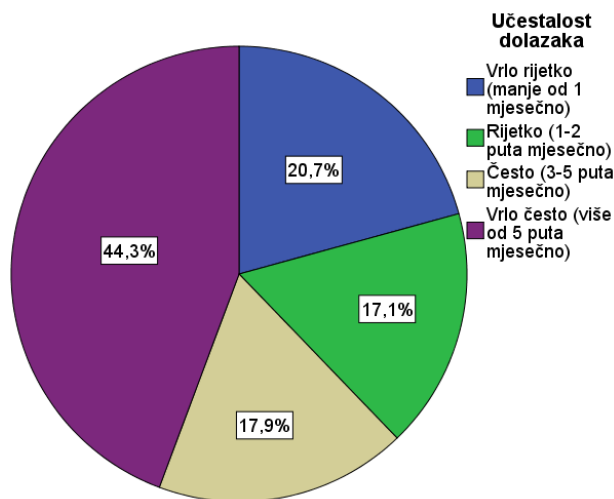

Slika 9. Stav ispitanika prema vraćanju nekih izvornog izgleda nekih dijelova parka historijskih elemenata banjskog parka
Figure 9. The attitude of the respondents towards the restoring of some historical elements of the Spa park of some parts of the park

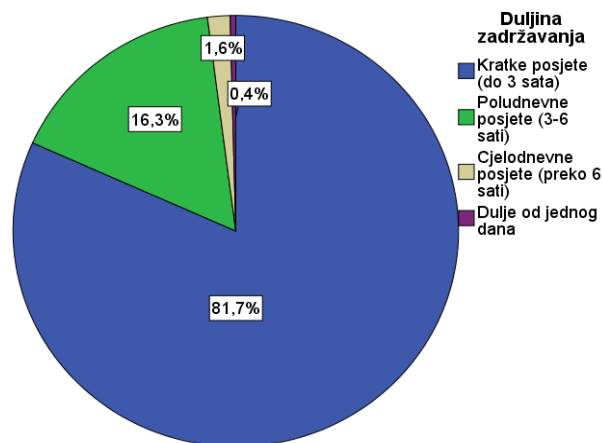
U odnosu na obrazac posjeta ispitanika učestalost dolazaka (frekvencija posjeta) izražena je kroz četiri kategorije: vrlo rijetko (manje od 1 mjesечно), rijetko (1-2

puta mjesечно), često (3-5 puta mjesечно) i vrlo često (više od 5 puta mjesечно). Najveći broj ispitanika (44,3%) u park dolazi vrlo često (više od 5 puta mjesечно), dok najmanji broj ispitanika (17,1%) u park dolazi rijetko (1-2 puta mjesечно; slika 10).

Prosječna dužina zadržavanja (boravka) u banjskom parku klasifikovana je u četiri kategorije: kratke posjete (do 3 sata), poludnevne posjete (3-6 sati), cjelodnevne posjete (preko 6 sati) i posjete duže od jednog dana. Kod ispitanika su najviše zastupljene kratke posjete do 3 sata (81,7%), a najmanji broj posjeta je za posjete duže od jednog dana (0,4%; slika 11).

Slika 10. Učestalost dolazaka ispitanika
Figure 10. Frequency of arrivals of respondents

Slika 11. Prosječna dužina zadržavanja ispitanika
Figure 11. Average length of detention of respondents

Stav ispitanika u odnosu na doba godine tokom kojeg dolaze u park je predstavljen u tabeli 2.

Tabela 2. Raspodjela odgovora posjeta Banjskog parka Iliđža za određeno doba godine

Table 2. Distributions of answers for visits to the Iliđža Spa Park for a certain time of the year

Doba godine Time of year	Odgovori Answers	
	Ukupno Total	Procent Percent (%)
Neodređeno doba godine Indefinite time of year	175	63,4
Proljeće Spring	20	7,2
Ljeto Summer	68	24,6
Jesen Autumn	11	4
Zima Winter	2	0,7
Ukupno Total	276	100

Od ukupnog broja ispitanika, svi su odabrali bar jednu kategoriju vezanu za dolazak u park tokom nekog doba godine. Najveći broj ispitanika (63,4%) je odgovorio da svoje posjete ne povezuje sa određenim godišnjim dobom.

Anketiranjem ispitanika su utvrđeni i razlozi njihovog dolaska u banjski park. Stav ispitanika u odnosu na razloge njihovog dolaska u park predstavljen je u tabeli 3.

Tabela 3. Raspodjela odgovora za razloge dolaska u banjski park

Table 3. Distributions of answers for the reasons for coming to the Spa park

Razlozi Reasons	Odgovori Answers	
	Ukupno Total	Procent Percent (%)
Rekreacija Recreation	57	18,6
Šetnja Walk	183	59,8
Zabava Fun	39	12,7
Liječenje Healing	5	1,6
Turizam Tourism	3	1
Ostalo Other	19	6,2
Ukupno Total	306	100

Svih 246 ispitanika je označilo 306 razloga što je više od jednog razloga dolaska po ispitaniku. Najčešći razlog dolaska u banjski park je šetnja (59,8%), a najrjeđi razlog dolaska ispitanici navode liječenje (1%).

DISCUSSION – Diskusija

Anketnim istraživanjem su utvrđeni načina i učestalosti korištenja parkovske bašine na primjeru Banjskog parka Iliđža, kao i mogućnosti vraćanja nekih historijskih elemenata (paviljoni, stare klupe i sl.). Posjetioci koji su u parku koristili neki vid aktivnosti (šetnja, trčanje, igranje sa djecom, itd.), u većoj mjeri su odbijali učestvovati u anketiranju u odnosu na korisnike čije su aktivnosti bile stacionarne (sjedenje na klupi ili stajanje u parku).

Zastupljenost posjetilaca različitog spola u parkovima prema Galečić (2016) je uslovljena intenzitetom korištenja prostora, lokalnim kontekstom, kulturom, tradicijom i mentalitetom podneblja. Prema istraživanjima Jim i Chen (2006) i Lee i Kim (2015) parkove većinom posjećuju korisnici ženskog spola u odnosu na korisnike muškog spola dok istraživanja Oguz (2000) i Derksen (2012) navode da je u parkovima veća zastupljenost korisnika muškog spola koja je uslovljena drugačijim običajima i kulturom. Na nivou ukupnog uzorka, u Banjskom parku Iliđža je evidentiran veći broj ispitanika ženskog spola (56,1%) u odnosu na ispitanike muškog spola (43,9%; slika 2). Slične podatke o spolnoj strukturi korisnika navodi Galečić (2016) za beogradske parkove (Tašmajdan, Bele vode i Čuburski park) u kojima je evidentiran veći broj korisnika ženskog spola u odnosu na korisnike muškog spola. Dalje navodi da procentualna razlika između korisnika ženskog i muškog spola u parku Tašmajdan iznosi 5,44%, u parku Bele vode 5,21% i u Čuburskom parku 1,39% ide u korist ispitanika ženskog spola. Međutim, sa ovim podacima se ne slažu istraživanja Brajić (2011) vezana za spolnu strukturu ispitanika Spomenika prirode "Vrelo Bosne" na Iliđži koja je evidentirala neznatno veći broj ispitanika muškog spola (51%) u odnosu na ispitanike ženskog spola (49%). Prema obrazovnoj strukturi, istraživanjem je utvrđeno da najveći procent ispitanika ima srednju stručnu spremu (48,4%; slika 3). S ovim podacima se slažu istraživanja Brajić (2011) o stručnoj spremi ispitanika koja navodi da većina ispitanika Spomenika prirode "Vrelo Bosne" ima srednju stručnu spremu, kao i da je nivo stručne spremlje posjetilaca Vrela Bosne znatno iznad prosjeka Federacije BiH. U odnosu na starosnu strukturu ispitanika u banjskom parku je evidentirano približno ravnomjerno učešće posjetilaca starosne kategorije od 25-34 godine (26%), kategorije od 15-24 godine (25,6%) i kategorije od 35-44 godine (21,5%) dok je starija populacija zastupljena u manjem procentu (slika 4). Na osnovu ovih podataka se može konstatovati da banjski park uglavnom posjećuje mlađa populacija. Slične podatke o starosnoj strukturi ispitanika Spomenika prirode "Vrelo Bosne" je dobila Brajić (2011), te navodi da u starosnoj strukturi ispitanika preovladava kategorija od 15-24 godine (31,3%) i kategorija od 25-34 godine starosti (21,3%). Od ukupnog broja ispitanika u

banjskom parku, u odnosu na zanimanje, gotovo polovina ispitanika (48%) pripada populaciji uposlenika (slika 5), zatim slijede ispitanici koji su kod opcije zanimanje naveli ostalo (17,1%). Relativno visok procent (15%) predstavlja i studentska populacija što se može povezati sa činjenicom da su u neposrednoj blizini banjskog parka smještene tri privatna univerziteta. Prema mjestu prebivališta, većina ispitanika (62,6%) dolazi sa područja općine Ilidža (slika 6). Iz navedenog podatka se zaključuje da blizina mjesta prebivališta ispitanika značajno utječe na obrazac posjeta banjskog parka. Slične podatke je dobila Brajić (2011) provedenim istraživanjem na Vrelu Bosne, koje je smješteno u neposrednoj blizini banjskog parka, i navodi da većina evidentiranih posjetilaca (47%) Vrela Bosne ima mjesto prebivališta na području općine Ilidža. U odnosu na bračno stanje ispitanika, većina evidentiranih ispitanika banjskog parka nije u braku (45,9%) što se povezuje sa činjenicom da park uglavnom posjećuje mlađa studentska populacija (slika 7).

U odnosu na sve istraživane sadržaje/aspekte banjskog parka (tabela 1) rezultati su pokazali da je većina ispitanika osrednje zadovoljna sa aspektima čistoće (37,8%), infrastrukture (37,4%), parkovskim mobilijarom (37%) i kulturnim sadržajima (36,2%). Na osnovu ovih rezultata se može zaključiti da značajan broj ispitanika nema jasno definisan stav po pitanju navedenih aspekata. Vezano za aspekt infrastrukture, neki od komentara ispitanika za poboljšanjem postojećeg stanja je i izgradnja javnog toaleta, čemu treba posvetiti veću pažnju i značaj. Inače, prema Schipperijn (2010) idealna parkovska površina uz dobro njegovano zelenilo, dovoljan broj udobnih klupa, fontanu i česmu treba sadržavati i javni toalet. U odnosu na aspekt dostupnosti većina ispitanika (45,1%) je stava da je ovaj aspekt dobar dok 37% ispitanika smatra da je aspekt dostupnosti vrlo dobar. Ove rezultate možemo povezati i sa činjenicom da većina ispitanika (62,6%) ima mjesto prebivališta na području općine Ilidža što značajno doprinosi visokom procentu zadovoljstva aspektom dostupnosti. Percepcija ispitanika o kvaliteti zelenila pokazuje da ukupno 50% ispitanika smatra da je kvalitet postojećeg zelenila u banjskom parku dobar. Ako se ovom rezultatu doda podatak ispitanika od 20,3% koji smatraju da je aspekt kvalitete zelenila vrlo dobar, može se konstatovati da preko 70% ispitanika izražava zadovoljstvo ovim aspektom. Visok procent zadovoljstva ispitanika kvalitetom zelenila treba uzeti sa rezervom jer su ispitanici vjerovatno poistovjetili pojam kvaliteta i kvantiteta zelenila odnosno da su odgovarali na količinsku zastupljenost jer nemaju dovoljno znanja o ovome. Ovu konstataciju u određenoj mjeri potvrđuju podaci o stručnoj spremi jer je 50,3% od ukupnog broja ispitanika sa srednjom stručnom spremom izrazilo zadovoljstvo kvalitetom zelenila. Provedenim istraživanjem je utvrđeno da većina ispitanika

(43,5%) ima stav da je opći izgled banjskog parka dobar dok 18,7% smatra da je opći izgled parka vrlo dobar. Visok procent zadovoljstva općim izgledom parka se povezuje sa činjenicom da je većina ispitanika sa područja Ilidže, na kojoj je smješten banjski park, te su subjektivniji po pitanju ovog aspekta u odnosu na ispitanike iz drugih općina. Od ukupnog broja ispitanika koji su stava da je opći izgled banjskog parka vrlo dobar 65,2% ispitanika je sa područja Ilidže, 19,6% sa područja Novog Grada dok su procenti ispitanika iz drugih općina neznatni.

U odgovoru na pitanje treba li nekim dijelovima parka vratiti izvorni izgled konstatovan je pozitivan stav većine ispitanika (70,7%; slika 8). Vraćanjem izvornog izgleda dijela banjskog parka obogatila bi se turistička ponuda Ilidže, a time i povećao broj turista i posjetilaca. Od ukupnog broja ispitanika, većina je pozitivnog stava (72,8%) i u odnosu na vraćanje nekih historijskih elemenata – paviljona, starih klupa i dr. (slika 9). Pozitivan stav većine ispitanika, tj. korisnika u odnosu na vraćanje izvornog izgleda i vraćanje nekih historijskih elemenata doprinosi lakšoj i boljoj obnovi banjskog parka bez pritiska javnosti. Izradom replika starih historijskih elemenata kao što su drveni paviljoni i klupe obogatio bi se postojeći krajolik i poboljšala atraktivnost parka.

Prema Galečić (2016) uspješnost parka se procjenjuje na osnovu njihovog redovnog korištenja. U odnosu na učestalost dolazaka odnosno frekvenciju posjeta većina ispitanika (44,3%) u banjski park dolazi vrlo često (do 5 puta mjesečno) i provodi kraće vrijeme u parku (slika 10). Ovi podaci ukazuju na postojanje stabilne populacije frekventnih posjetilaca koja uživa u banjskom parku. Dužina boravka odnosno vrijeme koje ispitanici provedu u banjskom parku ukazuje na njegovu slabiju upotrebu. Kod većine ispitanika (81,7%) preovladavaju kratke posjete sa prosječnim zadržavanjem u parku do 3 sata (slika 11). Slične podatke o dužini boravka posjetilaca dobila je Galečić (2016) za četiri gradska parka u Beogradu koja navodi da više od polovine posjetilaca u istraživanim parkovima prosječno provedu od 1-3 sata. Nagy (2002) navodi da se posjetioci parkova u Budimpešti, tokom jedne posjete, prosječno zadrže od 1-2 sata. Iz rezultata anketnog istraživanja je utvrđeno da većina ispitanika (63,4%) nema određeno doba godine vezano za posjetu banjskog parka (tabela 2) i u park dolaze tokom cijele godine. Gehl (2008) navodi da je korištenje parka tokom cijele godine pokazatelj dobrog kvaliteta parka što je utvrđeno provedenim anketnim istraživanjem. Prema Galečić (2016) upražnjavanje određenih aktivnosti predstavlja motiv, odnosno razlog zašto ljudi dolaze u park. Motivi za korištenje parka proizlaze iz potreba korisnika (Konijnendijk 2008, Galečić 2016), a upražnjavanje rekreativnih aktivnosti je poveza-

no sa unutrašnjom motivacijom koja može biti fiziološke i psihološke prirode (Živković 2015). Istraživanja u različitim sredinama pokazuju da je najčešći motiv za dolazak u park šetnja (Yilmaz i dr., 2007; Schipperijn, 2010; Lee i Kim, 2015; Galečić 2016). Shodno ovim navodima, rezultati provedene ankete također su pokazali da je šetnja (59,8%) najčešći motiv za dolazak u Banjski park Ilidža (tabela 3). Ovi podaci se slažu sa istraživanjima Brajić (2011) za Vrelo Bosne, u neposrednoj blizini, koja navodi da šetnja predstavlja najčešći motiv posjete većine ispitanika (55,7%). Slične podatke o motivima dolazaka posjetilaca za istraživane parkove u Beogradu je dobila Galečić (2016) koja isto navodi šetnju kao najčešći motiv posjete dva veća parka, Tašmajdan i Bele vode.

CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS – *Zaključci i preporuke*

Banjski park Ilidža kod Sarajeva je izgrađen između 1892. i 1895. godine tokom perioda austrougarske vladavine, imao je karakteristike historicističke vrtne umjetnosti kasnog XIX vijeka i predstavlja jedan od najstarijih parkova u Bosni i Hercegovini.

Provedenim anketnim istraživanjem je utvrđeno da je prema spolnoj strukturi ispitanika zastupljenost žena 56,1%, a muškaraca 43,9%. Najveći procent ispitanika ima srednju stručnu spremu (48,4%) i pripada kategoriji starosne dobi od 25-34 godine (26%). Većina ispitanika je uposlena (48%), ima mjesto prebivališta na području općine Ilidža (62,6%) i nije u braku (45,9%).

Najbolje ocijenjeni aspekt banjskog parka (ocjena vrlo dobar) većina ispitanika je navela za aspekt dostupnosti (37%) dok su najlošiji aspekt (ocjena vrlo loš) ispitanici naveli kulturne sadržaje (6,5%). Od ukupnog broja ispitanika, najveći procent odgovora ispitanici su naveli za kvalitet zelenila (50%) dok su najmanji procent odgovora naveli za dostupnost (0,4%).

U odnosu na vraćanje izvornog izgleda banjskog parka, većina ispitanika (70,7%) ima pozitivan stav da nekim dijelovima parka treba vratiti izvorni izgled. Negativan stav ima 11% ispitanika dok 18,3% ispitanika nema jasan stav po ovom pitanju. Također, i u odnosu na vraćanje nekih historijskih elemenata kao što su paviljoni i stare klupe većina ispitanika ima pozitivan stav (72,8%).

Prema učestalosti dolazaka preovladavaju česti (više od 5 puta mjesečno) dolasci ispitanika (44,3%) sa kratkom dužinom (do 3 sata) boravka u parku (81,7%). Većina ispitanika (63,4%) je odgovorila da svoje posjete ne povezuje s određenim godišnjim dobom.

Park je potrebno zakonski zaštititi kao parkovsku baštinu odnosno kulturno-historijsko nasijeđe sa nepromijenjenim granicama i većim dijelom historijske matrice. Prostorno i sadržajno ga treba obnoviti i izdvojiti veća finansijska sredstva za održavanje i zaštitu.

Dobiveni rezultati istraživanja proširit će postojeće spoznaje o načinu i učestalosti korištenja Banjskog parka Ilidža, te doprinijeti u rješavanje nekih problema vezanim za mogućnost obnove i vraćanja izvornog izgleda ovog historijskog parka odnosno parkovske baštine.

REFERENCES – *Literatura*

Adevi, A.A.; Lieberg, M. (2012). Stress Rehabilitation through garden therapy. A caregiver perspective on factors considered most essential to the recovery process. *Urban Forestry & Urban Greening*, Vol. 11, No. 1, pp. 51-58. <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2011.09.007>

Anderson, B.J. (2011). An Exploration of the Potential Benefits of Healing Gardens on Veterans with PTSD. All Graduate Reports and Creative Projects, Utah State University, Logan, Utah.

Bašić, N.; Hadžidervišagić, D.; Hadžić, S. (2019). Inventarizacija dendroflora Banjskog parka Ilidža kod Sarajeva. *Naše šume, UŠIT FBiH*, God. XVII, Br. 56/57, Sarajevo, str. 79-89.

Berman, M. G.; Kross, E.; Krpan, K. M.; Askren, M. K.; Burson, A.; Deldin, P. J.; Kaplan, S.; Sherdell, L.; Gotlib, I. H.; Jonides, J. (2012). Interacting with nature improves cognition and affect for individuals with depression. *Journal of affective disorders*, 14, pp. 300-305. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2012.03.012>

Brajić, A. (2011). Utvrđivanje zahtjeva posjetilaca prema javnom gradskom zelenilu – studij slučaja “Vrelo Bosne”. Master rad, Šumarski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.

Catlin, P. (2003). Developmental disabilities and horticultural therapy practice. U: S. P. Simson and M. C. Straus, *Horticulture as therapy: principles and practice*, Food Products Press, An Imprint of the Haworth Press, Inc., New York, pp. 131-156.

Cooper, M.; Barnes, M. (1999). *Healing gardens: therapeutic benefits and design recommendations*. Wiley, New York.

Davis, H.A. (2003). Conceptualizing the role and influence of student-teacher relationship on children's social and cognitive development. *Educational Psychologist*, Vol. 38, No. 4, pp. 207-234. https://doi.org/10.1207/S15326985EP3804_2

- Derkzen, M. L. (2012). *Experiencing the Urban Green Space: An exploratory study of visiting behaviour, perceptions and preferences in the urban green spaces of São Paulo, Brazil*. Master thesis, Faculty of Geosciences, Department of Innovation and Environmental Sciences, Utrecht University.
- De Vaus, D. (2002). *Surveys in Social Research*. 5th Edition, Allen & Unwin, St. Leonards, NSW.
- Frumkin, H. (2001). *Beyond toxicity: Human health and the natural environment*. *American Journal of Preventive Medicine*, Vol. 20, No. 3, pp. 234-240. [https://doi.org/10.1016/S0749-3797\(00\)00317-2](https://doi.org/10.1016/S0749-3797(00)00317-2)
- Gabrieli, M.; Wilson, R. (2010). *The Royal Parks. Park research report 2009 – all parks combined*, Synovate Ltd.
- Galečić, N. (2016). *Evaluacija upotrebnoeg potencijala parkova Beograda u funkciji operacionalizacije procesa pejzažnog projektovanja*. Doktorska disertacija, Šumarski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd.
- Gehl, J. (2008). *Life Between Buildings: Using Public Space*. 6th Edition, Island Press, Exeter, United Kingdom.
- Godbey, G.; Mowen, A. (2010). *The Benefits of Physical Activity Provided by Park and Recreation Services: The Scientific Evidence*. National Recreation and Park Association, Ashburn.
- Hadžidervišagić, D. (2018). *Pejzažno-arhitektonska i istorijska analiza Banjskog parka Ilidža kod Sarajeva – koncept razvoja*. Doktorska disertacija, Šumarski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
- Hadžidervišagić, D. (2011). *Sociološki aspekti urbanih zelenih površina u Sarajevu*. Šumarstvo, UŠIT Srbije, God. LXIII, Br. 1-2, Beograd, str. 71-81.
- Hadžidervišagić, D.; Čabaravdić, A. (2021). *Važnost i strukturalna raznolikost stabala u povijesnom parku*. Šumarski list, Hrvatsko šumarsko društvo, God. CXLV, Br. 3-4, Zagreb, str. 117-125. <https://doi.org/10.31298/sl.145.3-4.1>
- Hadžidervišagić, D.; Krstić, P. (2019). *Analiza i obnova vrtno-arhitektonskih elemenata Banjskog parka Ilidža kod Sarajeva*. Naše šume, UŠIT FBiH, God. XVII, Br. 56/57, Sarajevo, str. 69-78.
- Jim, C.Y.; Chen, W.Y. (2006). *Recreation-amenity use and contingent valuation of urban greenspaces in Guangzhou, China*. *Landscape and Urban Planning*, Vol. 75, No. 1-2, pp. 81-96. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2004.08.008>
- Knez, A.; Dolenc, N.; Bokan, N.; Jurić, D.; Kovačević, D. (2013). *Višeosjetilni park u Zagrebu - informiranost građana*. u: J. Božičević, M. Nikšić, T. Mlinarić i E. Missoni (ur.), *Zelenilo grada Zagreba*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, str. 17-25.
- Konijnendijk, C. (2008). *The Forest and the City: The Cultural Landscape of Urban Woodland*. Springer, New York.
- Lee, Y.-C.; Kim, K.-H. (2015). *Attitudes of Citizens towards Urban Parks and Green Spaces for Urban Sustainability: The Case of Gyeongsan City, Republic of Korea*. *Sustainability*, 7 (7), pp. 8240-8254. <https://doi.org/10.3390/su7078240>
- Ljujić-Mijatović, T.; Avdić, J. (2002). *Vrednovanje bioloških determinanti u sklopu rekonstrukcije povijesnog parka Ilidža*. *Radovi Poljoprivrednog fakulteta Univerziteta u Sarajevu*, God. XLVII, Br. 51, Sarajevo, str. 135-146.
- Mešić, A.; Hadžidervišagić, D.; Spasojević, B.; Bašić, N. (2017). *Inventarizacija i zaštita parkovske baštine na primjeru Gradskog parka "Zrinjevac" u Mostaru*. *Naše šume, UŠIT FBiH*, God. XVI, Br. 46/47, Sarajevo, str. 42-49.
- Mišetić, A. (1997). *Socijalne značajke Rive u životu grada - primjer Splita*. *Društvena istraživanja*, God. 6, Br. 1 (27), Zagreb, str. 71-87.
- Nagy, K. (2002). *Public Use of the Public Parks and Protected Areas of Budapest*. In A. Arnberger, C. Brandenburg, A. Muhar (Eds.), *Monitoring and Management of Visitor Flows in Recreational and protected Areas*, Vienna, pp. 271-276.
- Oguz, D. (2000). *User surveys of Ankara's urban parks*. *Landscape and Urban Planning*, Vol. 52, No. 2-3, pp. 165-171. [https://doi.org/10.1016/S0169-2046\(00\)00130-4](https://doi.org/10.1016/S0169-2046(00)00130-4)
- Schipperijn, J. J. (2010). *Use of urban green space*. PhD thesis, *Forest & Landscape Research No. 45-2010*, Forest & Landscape Denmark, Frederiksberg.
- Stanić, S.; Buzov, I. (2014). *Značenje zelenih prostora u životu grada*. *Godišnjak Titius*, God. 6-7, Br. 6-7, Split, str. 137-153.
- Vitasović Kosić, I.; Aničić, B. (2005). *Investigation of Sociological Aspects of the Park Maksimir*. *Journal Central European Agriculture*, Vol. 6, No. 1, pp. 77-84.
- Yılmaz, S.; Zengin, M.; Demircioğlu Yildiz, N. (2007). *Determination of user profile at city parks: A sample from Turkey*. *Build Environment* 42 (6), pp. 2325-2332. <https://doi.org/10.1016/j.buildenv.2006.05.001>
- Živković, J. (2015). *Koncept integrisane rekreacije i mogućnosti primene u uslovima razvoja gradova Srbije*. Doktorska disertacija, Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd. ●

SUMMARY

The Ilidža Spa Park near Sarajevo is a very valuable cultural and historical building built during the Austro-Hungarian rule, between 1892 and 1895, and is one of the oldest parks in Bosnia and Herzegovina. The aim of the research is to determine the attitudes of visitors to the Spa Park about the manner and frequency of using the park heritage, as well as the possibility of restoring some historical elements.

The research was conducted through a questionnaire, quantitative type, in the period from August 23, 2017, to September 29, 2017. A combined sample was applied and a code of ethics of respondents, voluntariness and anonymity was respected. Determining the socio-demographic characteristics of respondents is one of the basic prerequisites for understanding visitor requirements and behavior patterns.

The total number of respondents is 246, of which 56.1% are female and 43.9% are male (Figure 2). From the data on the place of residence, the largest number of respondents is from the area of the municipality of Ilidža (62.6%; Figure 6). In the Ilidža Spa Park, cultural contents, cleanliness, infrastructure, furniture, accessibility, quality of greenery, and general appearance of the park were investigated (Table 1). As the best-rated contents (grade very good) the majority of respondents state the availability (37%) and quality of greenery (20.3%) while the worst-rated (grade very poor) cultural contents (6.5%). Most respondents have a positive attitude towards restoring the original appearance of some parts of the park (70.7%; Figure 8) as well as for restoring the historical elements - pavilions and old benches (72.8%; Figure 9). The frequency of arrivals of respondents (frequency of visits) is most pronounced for very frequent arrivals with more than 5 times monthly visits (44.3%; Figure 10) while the average length of stay (stay) is a short visit of up to 3 hours (81.7%; Figure 11). The attitude of the majority of respondents about the time of year during which they come to the park is not related to a certain season (63.4%; Table 2). The survey of respondents also determined the reasons for their arrival in the park, and they cite walking as the most common motive for their arrival (59.8%; Table 3).

The results of this research will expand the existing knowledge about the satisfaction of visitors to the Ilidža Spa Park, and contribute to experts to solve problems in finding the possibility of applying methods of restoration and restoring the original appearance of this historic park.